גר ותושב אנכי

גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: (בראשית כג ד).[1]

וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי: (ויקרא כה כג).[2]

כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל אֲבֹתֵינוּ כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה: (דברי הימים א כט טו).[3]

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה – רוח נמוכה

כל שיש בו ג׳ דברים הללו - מתלמידיו של אברהם ... עין טובה רוח נמוכה נפש שפלה ... רוח נמוכה מנין? שנאמר: ״גר ותושב אנכי עמכם״ (בראשית כג ד).[4]

אגדת בראשית (בובר) פרק לד [5]– בעקבות מות שרה

״ואברהם זקן ... אמרו לו: אתמול היית שולט בכל העולם, דכתיב: ברוך אברם לאל עליון וגו׳ (בראשית יד יט), ועכשיו אתה אומר: גר ותושב אנכי?! אמר להם: ומה אעשה שמתה אשתי.[6]

בראשית רבה נ ו – או גר או בעל בית

״גר ותושב אנכי עמכם״. ״גר״ - דייר, ״תושב״ – בעל הבית. אם רציתם – גר, ואם לאו – בעל הבית, שכך אמר לי הקב״ה: ״לזרעך נתתי את הארץ הזאת״ (בראשית טו יח).[7]

רשב"ם בראשית כג ד – מארץ נוכרייה באתי

גר ותושב אנכי עמכם - מארץ נכרייה באתי לגור כאן ונתיישבתי עמכם, לכן אין לי מקום קברי אבות הנה.[8]

---

[1] במילים אלה פותח אברהם את פנייתו לבני חת, תושבי קרית ארבע היא חברון, בבקשה לקניית אחוזת קבר משלו. כבר הרחבנו לדרוש בנושא קניית מערת המכפלה בדברינו קניית מערת המכפלה בפרשה זו בשנה האחרת. שם התעכבנו מעט על הביטוי הכללי ״גר ותושב אנכי עמכם״ והפעם נבקש להרחיב בו. ואם חזרנו וכפלנו, אינו דומה השונה מדרשו מאה פעם לשונה מאה ואחת ואי אפשר לבית המדרש בלא חידוש.

[2] מה שנכון לאברהם כשהוא מתחבט למצוא קבר לאשתו, לאחר כל ההבטחות של הקב״ה על ירושת הארץ, נכון לבני בניו כאשר הם זוכים בקיום ההבטחה לאברהם ויורשים את הארץ. עדיין, גרים ותושבים הם. אבל לא עם בני חת, אלא ״עמדי״.

[3] ובתהלים לט יג: ״כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי״. אברהם אבי האומה מצד אחד ודוד ראש למלכות מצד שני מכריזים על עצמם גרים ותושבים – בארץ המובטחת ובמציאות האנושית בכלל. בתווך, עומדות כל המצוות המרובות שנצטווינו להיזהר בכבודם ובמעמדם של הגרים והתושבים הזרים אשר עמנו (שלא לדבר על גרי צדק שבאו לחסות תחת כנפי השכינה). ראו דברינו גר לא תונה בפרשת משפטים וכן כולנו גרים בחג השבועות. הנימוק בתורה הוא פשוט וברור ודי בו: ״כי גרים הייתם בארץ מצרים״ (שש פעמים בתורה, שניים בספר שמות, שניים בספר ויקרא ושניים בספר דברים!), אבל ניתן לפתוח את היריעה ולהרחיבה לאברהם ודוד, לספר הספרים בכללותו ולקונספט הרחב של אדם המכיר בגרותו ותושבותו הזמניים עלי אדמות, כפי שנראה במדרשים ובמקצת מהפרשנים להלן.

[4] ראו גם תרגום יונתן על הפסוק המוסיף את המילה אנא: ״גר ותושב אני עִמכם, אנא מכרו לי אחוזת קבר עִמכם ואקבור את מתי שם״. בדברינו קניית מערת המכפלה עמדנו על האפשרות שאולי יש כאן גם טקטיקה מחושבת של אברהם שהכיר היטב את הקושי של מכירת קרקע לאחרים ע״י תושבי המקום ובא בגישה כנועה מחושבת. אבל כשחז״ל רוצים ללמדנו דרך ארץ וכיצד להיות מתלמידיו של אברהם (ראו האמרה: ״חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב״, ילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתל) הם בוחרים בדברי אברהם: גר ותושב אנכי עמכם שבפרשתנו, טקטיקה או לא טקטיקה.

[5] פרק כד בפרשתנו.

[6] אברהם שלאחר מות שרה שוב איננו אותו אברהם. ראו סנהדרין כב ע״ב: ״תנא: אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה. אין איש מת אלא לאשתו, שנאמר: וימת אלימלך איש נעמי. ואין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל״. האם הפנים אברהם את משמעות מעשהו בעקדה לגבי שרה? ראו דברינו חיי שרה – מחיר העקדה בפרשה זו בשנה האחרת. השוו מדרש זה עם הפסוקים והמדרשים של סוף הפרשה המתארים את זקנותו המפוארת של אברהם: ״עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו״. ראו בראשית רבה תחילת פרשה סא וכן דברינו קטורה בפרשה זו. יש צדדים לכאן ולכאן, אבל כאן עכ״פ מתואר אברהם ככנוע ושבור.

[7] מדרש זה מציג עמדה תקיפה של אברהם במו״מ לקניית מערת המכפלה ונותן פירוש הרבה יותר לוחמני למשפט: ״גר ותושב אנכי״. גם המילה ״אנכי״ נחשבת ליותר תקיפה ואסרטיבית. רש״י בפירושו לפסוק, מפרש תחילה עפ״י הפשט: ״גר ותושב - גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם״, אך בהמשך מביא את המדרש הבא: ״ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב״ה (לעיל יב ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת״. ולא ברור מה תקיפות יש כאן, שהרי יכולים בני חת לבחור באופציה הראשונה ולומר: רוצים – גר! וכבר הרחבנו כאמור בנושא זה בדברינו קניית מערת המכפלה בפרשה זו בשנה האחרת ולא נאריך שוב כאן.

[8] הנכד בעקבות סבא רש״י. לפני שהוא מביא את המדרש התקיף הקודם, מתייחס רשב״ם לפשט ואומר: ״גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם״. לא התרפסות ולא תקיפות כאן, אלא טענה פשוטה שנכון שאינני ״תושב מקדמת דנא״, איננני נתין, ובאתי לכאן מארץ אחרת (נראה שבאותה תקופה פרטים ועמים רבים נדדו), אבל כעת מספיק שנים עברו ואני תושב הארץ ויש לי בה זכויות. ״גר״

פירוש אבן עזרא על הפסוק – מבקש להפוך לתושב

גר לבדו הוא הלן. ותושב הוא הגר היושב בארץ. אמר: הנה אני תושב עמכם, והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה, או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבור למת.[9]

פירוש אור החיים על הפסוק – גישה כלל אנושית

... ויש לך לדעת כי כל תורתנו הקדושה היא שכליות, ובפרט בענייני ההנהגה הארצית. וכמו שאנחנו מתנהגים בגר היושב עמנו, כך יתחייב שכליות יושבי הארץ להנהיג ביניהם להחיות אדם שהוא גר ותושב עמהם ולתת לו מתנת חינם.[10]

תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ג – גר ותושב כלפי מי?

״כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו״ (דברי הימים א כט טו). כן הן הצדיקים, הקב״ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין. אברהם גידלו הקב״ה, שנאמר: ״ואברכך ואגדלה שמך״ (בראשית יב ב), וכן: ״קום התהלך בארץ״ (שם יג יז). והוא אומר לבני חת: ״גר ותושב אנכי עמכם״ (שם כג ד).[11]

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין משפטים פרשה יח – כולנו גרים

... חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל; נקראו בני ישראל עבדים, שנאמר: ״כי לי בני ישראל עבדים״ (ויקרא כח נה), ונקראו גרים עבדים, שנאמר: ״לאהבה את שם ה׳ להיות לו לעבדים״ (ישעיה נו ו). נקראו ישראל משרתים, שנאמר: ״ואתם כהני יי׳ תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם״ (ישעיה סא ו), ונקראו הגרים משרתים, שנאמר: ״ובני הנכר הנלוים על יי׳ לשרתו״ (ישעיה נו ו). נקראו בני ישראל אוהבים ... ונקראו הגרים אוהבים ...; נאמר בישראל ברית ... ונאמר בגרים ברית ... נאמר בישראל רצון ... ונאמר בגרים רצון ... נאמר בישראל שמירה, שנאמר: ״הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל״ (תהלים קכא ד), ונאמר בגרים שמירה, שנאמר: ״יי׳ שומר את גרים״ (תהלים קמו ט). אברהם קרא עצמו גר, שנאמר: גר ותושב אנכי עמכם; דוד קרא עצמו גר, שנאמר: גר אנכי בארץ (תהלים קיט יט), ואומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה (דברי הימים א כט טו), ואומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט יג).[12]

לחוד ו״תושב״ לחוד. לא ״גר תושב״ בנשימה אחת וגם לא כדיכוטומיה, אלא אולי כהתפתחות טבעית.. כולנו הרי באנו מאיזה שהוא מקום, מאיזה שהוא עבר רחוק או קרוב.

[9] אבן עזרא עדיין בדרך רש״י ורשב״ם, אבל משלב גם את ההיבט הרגשי הקשור במות שרה ואת המאורע שדורש פתרון מיידי. אם לא היינו תושבים-אחים עד היום, אומר אברהם לבני חת, הנה המות גזר עלינו לחיות ביחד. המוות כמחבר לאדמה (בראשית ג יט). ברוח דומה צועד גם פירוש רד״ק על הפסוק (שקדם לאבן עזרא) שמבאר: ״גר ותושב - גר אנכי כי ימים רבים ישבתי ביניכם ודעתי לשבת עמכם, לפיכך אמר אני מבקש מכם שתתנו לי מקום בארצכם שיהיה לי אחוזה ולבני אחרי, ואנכי מבקש מכם עתה אלא אחוזת קבר״. ראו גם רבי בחיי בן אשר שמפרש: ״אמר אברהם: גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אנכי מארץ אחרת שבאתי להתיישב עמכם ואין לי בית הקברות שיהיה לי נחלת אבות, ואתם: תנו לי אחזת קבר עמכם, שאהיה כאחד מכם אע״פ שאני גר, מאחר שאני רוצה להתיישב עמכם״. ראו כמו כן את פירוש רמב״ן: ״גר ותושב אנכי עמכם - היה המנהג להיות להם בתי קברות, איש לבית אבותיו, ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים. והנה אברהם אמר אל בני חת, אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת, והנה עתה אני תושב עמכם, כי חפצתי לשבת בארץ הזאת, ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם״. נראה שרוב מפרשי המקרא הולכים בדרך ענינית ופשוטה, בדרך האמצע בין המדרשים הנוקטים לשון תקיפה ואלה בלשון כנועה.

[10] לפני שניפרד מפרשני המקרא ונחזור למדרשים, נראה עוד את פירוש אור החיים, אשר לוקח אותנו למקומות קצת אחרים של מצוות שכליות ושמעיות, של מושכלות שכלל החברה האנושית מחויבת להם וכו׳. ראו דבריו שם שהוא מתחיל מציטוט מהלכות זכייה ומתנה ברמב״ם לגבי נתינת מתנת חינם לגר תושב שאנו מצווים להחיותו. עם קום המדינה עסקו ראשי הרבנות דאז, בראשם הרב הרצוג, ביחס לשאינם יהודים במדינת ישראל, כולל למשל הפעלת שירותי חירום הכרוכים בחילול שבת ע״י יהודים לכלל האוכלוסייה, הקצאת תקציבים לבתי יראתם וכו׳. מסקנתם הייתה (ציטוט מהזכרון), שמרגע שיש מדינה יהודית, לצד מדינות העולם, אין שום ספק שיש הדדיות כלל אנושית ומחויבות ברורה לדאוג לכלל האוכלוסייה, יהודים ושאינם יהודים, באופן מקביל למה שאנחנו מצפים ממדינות אחרות שינהגו ביהודים הגרים בתוכם. ואולי זה הפירוש של ימינו למוטיב שמופיע מספר רב של פעמים בתורה: ״תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָכֶם״ (שמות יב מט), ״מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם״ (ויקרא כד כב), ״הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי ה׳: תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם״ (במדבר טו, טו-טז). וראו עוד ויקרא ז ז ובמדבר טו כט. ראו הדף תורה אחת, חוקה אחת משפט אחד יהיה לכם בפרשת שלח לך

[11] אברהם ודוד אומרים לכאורה אותו הדבר, כפי שפתחנו בהערה 1 לעיל וכפי שנראה במדרשים רבים להלן. אך באמת, יש הבדל ביניהם. דוד אומר: ״כי גרים ותושבים אנחנו לפניך״ כלפי הקב״ה, בתפילתו בעת התנדבותו לבניין הבית! כלפי שמיא ודאי כולנו גרים ותושבים. אבל אברהם אומר זאת כלפי בני חת! זאת ועוד, דוד מוסיף את המילים: ״ככל אבותינו״ (וכך גם בתהלים לט יג: ״ככל אבותי״). אבל האבות אמרו זאת כלפי שכניהם תושבי הארץ. ראו במדרש שם, שהוא בפרשת וישב, שגם יצחק ויעקב חשבו עצמם גרים ותושבים. אבל זו של אברהם הנאמרת לבני חת, היא הקשה (או הגדולה) מכולם.

[12] ראו מכילתא זו גם במסכת גרים פרק ד. וכבר הרחבנו במדרש זה בדברינו וגר לא תונה בפרשת משפטים וכאן רצינו להראות את ההרחבה שעושה המדרש לנימוק של הדרישה להיזהר בכבוד הגר. לא רק משום: ״כי גרים הייתם בארץ מצרים״, אלא בשל אמירתו

ספרא בהר פרשה ג – דין יובל

״והארץ לא תמכר לצמיתות״[13] - לחולטנית, ״כי לי הארץ״ - אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם, אל תעשו עצמכם עיקר.[14] וכן הוא אומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו, וכן דוד אומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותיי. ״אתם עמדי״ - דיו לעבד שיהיה כרבו - כשתבוא שלי הרי היא שלכם.[15]

בראשית רבה נג יד – דמעתה של הגר

... ״שִׁמְעָה תְפִלָּתִי ה׳ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָיי״ (תהלים לט יג).[16] - אל דמעתה של הגר לא החרשת, אל דמעתי אתה מחריש?! ואם תאמר ע״י שהיתה גיורת היתה חביבה, אף אנכי: ״כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותיי״.[17]

שבת שלום
מחלקי המים

של אברהם אבי האומה: ״גר ותושב אנכי עמכם״ וכן של דוד המלך: ״כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו״. בני אברהם הביולוגיים שכינה עצמו גר תושב (לא כולם בני דוד) אינם יכולים להונות את הגר תושב שבא לחיות עמהם. ראו דברינו בחג השבועות כולנו גרים.

[13] כאן הוא דורש את ה״גר ותושב״ השני, שהבאנו בראש דברינו, בפרשת בהר בדין מכירת שדות שחוזרות ביובל: ״וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לְצָמְתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי״ (ויקרא כה כג). לנושא זה הקדשנו דף מיוחד בפרשת בהר.

[14] ראו במדרש תנחומא לעיל: ״הצדיקים, הקב״ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין״.

[15] ראו ציטוט מדרש זה בילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסא, בו אולי הנוסח בהיר יותר: ״והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטין, כי לי הארץ אל תרע עיניך בה. כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עיקר, וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ואומר כי גרים אנחנו [לפניך] ותושבים ככל אבותינו, אתם עמדי דיו לעבד שיהא שוה כרבו, כשתהיו שלי הרי היא שלכם״. רק לעתיד לבוא ״כשתבוא שלי״ או ״כשתהיו שלי״, גם הארץ תהיה לכם לנחלה סופית ולצמיתות. ועדיין השימוש כאן בביטוי: ״דיו לעבד שיהיה כרבו״ לא ברור. מה ארעי ברב? אולי הכוונה היא לגאולה השלמה (״לעתיד לבוא״ בלשון המדרשים) שרק בה יהיה גם קניין לצמיתות של עם ישראל על אדמתו. כך או כך, הרי לנו קשר בין גר ותושב של דוד (אברהם לא מצוטט פה) ובין דין שנת היובל בה חוזרות האדמות לבעליהן המקוריים.

[16] זה הפסוק מתהלים לג שכבר הזכרנו בקצרה בראש דברינו. הרשינו לעצמנו להעתיק את הפסוק במלואו לתוך המדרש, בניגוד לדפוסים ולכתבים שמקצרים, משום שכולו רלוונטי לדרשה שלפנינו.

[17] דוד (בעל תהלים) מבקש להשוות עצמו להגר ומייחל שהקב״ה ישמע תפילתו, כפי ששמע אל תפילת הגר, שהרי גם הוא גר ותושב כמותה. ואיפה אברהם בכל המדרש הזה? זה שכינה עצמו גר ותושב, אבל שילח את הגר? פעמיים! (אבל עפ״י המדרשים חזר ולק אותה לאשה אחרי מות שרה. ראו דברינו קטורה בפרשה זו. שים לב שדוד משווה עצמו אל הגר ולא אל אברהם! האם בגלל הקרבה הלשונית הגר כשם והגר כתואר? בין כך ובין כך, ראו לסיום פירוש רד״ק לפסוק זה: ״כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, וכן אמר דוד בדברי הימים (א כט טו): כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. והענין כי האדם בעולם הזה כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום, כי האדם בעולם הזה אין לו מעמד וקיום בו, כי כל יום הוא בדרך שיסע ממנה ולא ידע יומו״. נוסעים מתמידים אנחנו ...